

ltn. I ²¹/₁₉₂₉ 3.
E 231/3

SASS BÉLA EMLÉKEZETE

**A TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
KEGYELETE**

**A REFORMÁTUS THEOLOGIAI FAKULTÁSSAL
1928 DECEMBER HÓ 4-ÉN A KOLLÉGIUMI DÍSZ-
TEREMBEN KÖZÖSEN RENDEZETT ÜNNEPÉLYEN**

**DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS
ÉS A TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA. 1929—\$12**

*Én tudom, hogy Megváltóm él
s utánam a por felett föltámad,
miután bőrömet csafatokra tépik,
— im ezt — test nélkül fogom
látni Istent; én fogom látni őt
üdvömre; én szemem fogja nézni...*

Jób 19, 25—27. Ford. Sass B.

BEVEZETŐ BESZÉD.

Tartotta Dr. BALTAZÁR DEZSŐ püspök.

Kedves közönség!

A néhai való jó Sass Béla egyéniségét és életét teletöltő nagy értékekről a magam bizonyágtételét koporsója felett Istenhez beszélő imádságban mondtam el. A nagy Bíró előtt mondtam el, aki látta azt is, akit mértem és látott engem is, aki mértem. Ő minden bizonnal tudja, hogy igazság és őszinteség volt a bizonyágtétel; aminthogy Sass Béla is ezekben a tulajdonságokban forgatta magát s forgatom én is magamat, még ha az ilyen magatartás nem talál is mindig kedvet a világ előtt.

Most meghintjük kegyeletünk friss könnyeivel a babérkoszorút, amely a mi nagy elköltözöttünknek emlékezetét dús levélzettel övezi. Ez a koszorú örökzöld üdeségében pompáznék az emberek fel-frissült kegyeletének könnyei nélkül is, mert ez a koszorú az a korona, amit az örökélet fejedelme tesz el homálytól s hervadástól érintetlenül azok számára, akik tudják, hogy kinek — t. i. Őneki — hittek. Az embereknek igazság mérlegén tökéletes megmértetését Isten: az igaz Bíró magának tar-

4

totta meg. A Sass Béla lelkének és életének megmérettetését nyugodtan tudjuk idvességre rendeltetéssel az Ő kezében. (*„Zeker zaddik liberókozó vösém resóim jörökov.”*) *„Az igazak emlékezete áldott, a hamisaknak neve pedig megrothad”* — mondja az ó-szövetségi szentírás. A Sass Béla emlékezete áldott, mert igaz ember volt. Csak a teste rothad meg, a neve pedig él, mert a neve által jelentett élet a Krisztusba oltott remes ág volt.

Emlékünnepélyét ezzel a bizonyágtétellel megnyitom.

SASS BÉLA

AZ EGYHÁZI KÖZIGAZGATÁSBAN.

Emlékbeszéd, tartotta Dr. LENCZ GÉZA dékán,
egyházkerületi tanácsbíró.

Mélyen Tisztelt Közönség!

Feladatomat, *Sass Béla* egyházi közigazgatásunkban való munkásságát méltatni, sokkal kisebbnek tartottam előzetesen, mint mikor az óriási munkamező a szinte beláthatatlan anyaghalmazzal előttem feltárult. Mindamellett is célom, hogy az anyag sokszoros megrostálásával a legjellegzetesebb eseményeket, tényeket összefoglaljam. Egy életnek, amely magyar református egyházunk organizatorikus munkájának, tehát legfőbb igazgatásának szolgálatában égett el, méltó jutalma a részére jutott, eme díszes keretek között történő megemlékezés.

I. A merész ívelésű szárnyalás.

(Az első fellépés. Kerületi és konventi tisztségek. Viszonya Kun Bertalanhoz és Bánffy báróhoz. Konventi ügyvivő. Lelkészválasztási törvényjavaslat minősítéssel és osztályozással. Egyházkerületi főjegyzőhelyettes.)

Sass Bélát fiatalon, 25 éves korában történt debreceni theol. tanárrá választatása után nagy buzgósággal kezdett tudományos működése teréről csakhamar végleg eltérítette elhivatása az egyházi köz-

igazgatáshoz. Már 1895-ben akadémiai igazgató s egyházkerületi tag, mely tisztében három évig megmarad. És ezen három év döntő lett egész életére. Oly sok szálak kötötték ugyanis ezen idő alatt az új, fényesnek ígérkező szolgálathoz, hogy attól fogva szabadulni többé nem tudott. Egyházkerületünk kiküldte őt a konvent tagjául, hol 1898-tól fogva nemcsak átveszi Tóth Sámuel örökét, hanem jegyző-levéltárnok, konventi bíró, s a szó legteljesebb értelmében konventi ügyvivő lesz, kinek szerkesztésében jelennek meg attól fogva körülbelül egy évtizedig a konventi jegyzőkönyvek és pedig néha egy-két szám, vagy 15—20. szám kivételével mind általa megírva.

Hatalmas, munkabíró erejét elsősorban kerületünk akkori kegyeletes emlékü főgondnoka, gróf Degenfeld József ismerte fel, aki akadémiai igazgatóságának letelése után pár évvel, 1901 novemberében, Elek Lajos helyére ismét behozta a tiszántúli kerületre aljegyzőnek s akinek mindvégig benső bizalmát élvezte. A Degenfeld gróf nagy koncepciói talán a debreceni főiskola vezetésében érvényesültek legjobban. Valami új életet, új átalakulást megteremteni e téren volt hivatva az 1898-ban létesült Főiskolai Igazgatótanács, melynek aztán egy évtizednél tovább jegyzője lett *Sass Béla*. „A reformok eme korszakában — mondja Balogh Ferenc —, szükség volt oly emberre, aki egész tanulói pályáját ez iskolában töltötte.“ Lelkének belső világát mutatja, hogy mikor minden egyéb, magasabb megbízatásoktól menekülni próbált vagy menekült, e mellett a szolgálata mellett híven kitartott. Éppen ilyen állhatatosan kitartott 1898 óta viselt konventi iskolaügyi bizottsági tagsága mellett. Lehet, irígylésreméltóan szeretetteljes baráti kötelékek is kapcsolták őt ide, de az is bizonyos, hogy ezen bizottságok ezidei szellemi vezetése olyan volt, mely korszakos jelentőségüvé teszi munkásságát s külön tanulmányt fog majd igényelni. És még egy más is hadd mutassa ennek a sokféle igénybevett nagy emberünknek érület-világát. —

Töredékben fentmaradt életrajzi feljegyzései között ez olvasható : „a debreceni református főiskolai tanári nyugdíj és gyámintézeti közgyűlés (1895 július hó 1. óta működő) elnöke.“ Kétségkívül ideális baráti kötelékei itt is megvoltak, de hogy mint egyetemi tanár is hasonló buzgósággal kitartott eme kollégiumi tisztsége mellett, annak belső lelki motivumai is lehettek.

Hogy lépten-nyomon nem hangoztatta belső meggyőződését, sőt a magukat kitárni szerető emberekkel szemben inkább zárkózott volt, ez tény. Korrektsége rovására nyilatkozatokat, ki pedig annyi mindent látott és tudott, tőle hallani nem lehetett. Ez az abszolút megbízhatóság biztosította számára felfelé nyúló bizalmas összeköttetéseit, melyhez járultak társaságban megnyilatkozó kedves humora, sokszor bámulatos emlékezetre valló anekdotás elbeszélései. Szinte kár, korjellemző értéküknél fogva, hogy veszendőbe mentek, mint amelyeknek nem írásbeli feljegyzés, hanem az emlékezés szolgált alapjukul.

Csoda-e, ha magyar református egyházunk legfelsőbb köréből mind többeket megnyert, sőt valóssággal irányító befolyást tudott magának biztosítani. A „Nagytiszteletű Konventi Jegyző Úr“ kezdett igen nyomós tényező lenni, mint levelezéséből kiviláglik. Konventet nála nélkül összehozni nem lehetett, annak minden előkészítését ő végezte. Így látszik a *Sass-féle* részletekig menő pontosság, akribia egy *Kun Bertalan* elnök által 1902 február hó 13-án az áprilisi konventi ülés előkészítésére vonatkozólag hozzá már válaszként írott levelében. „Így majd csak rendben leszünk — írja —. Nagyobb aggodalmunk lehet azonban aziránt, hogy világi elnökünk (*Tisza Kálmán*) még folyvást gyöngélkedik... Én értesítettem őt Nagytiszteletű Jegyző Úr óhajtasáról.“ És aztán következnek kedves bizalmas közlések. „Örül, hogy *Kiss Áron* jobbanléte felől értesítette... Megrendítőleg hatott rá dr. *Baczony* halála : Isten óvjon bennünket, iskoláinkat ilyen csapások-

tól... Örül, hogy Mitrovics jobban van, ki oly szép könyörgést mondott Baczony koporsója felett. — Interdum non dormitat Homerus. A konventen új főgondnokkal fogunk találkozni a Darányi Miniszter úr megválasztásával... Boldog Dunántúl“... stb.

A konvent csakugyan már csak március hó 23-án elhunyt világi elnökének, Tisza Kálmánnak elparentálására ült össze. A megfelelő jegyzőkönyvnek hozzá megküldését köszöni meg kétségtől gróf Tisza István Sassnak, hozzá 1902 július hó 2-ikán küldött levelében. Talán igazi kegyeletes érzelmeinek jellemzésül nem lesz felesleges reá magára is jellemző egyik passzusát már említett töredékes életrajzának feljegyezni: „A debreceni református főgimnázium első osztályába, mint ú. n. „szolgatanuló“ 1873 okt. hó 1-én, ugyanazon a napon lépett t. i. *Sass Béla*, amikor ugyanott Tisza István a hetedik gimnázium növendéke lett.“

Báró Bánffy Dezső konventi világi elnökké lételevelével aztán befolyása csak méginkább növekedett. Az új elnök sietett gróf Degenfeldnél látogatást tenni Debrecenben, előzetesen azonban *Sass Béla* közvetíti a lelkészválasztási albizottság ülésének idejét és helyét Degenfelddel, mely bizottságnak ő már ekkor előadója volt s az éppen elhunyt Szabó János helyére az elnöki székbe Baksay Sándor került. Debreceni beszélgetésére 1902 július hó 17-i levelében tér vissza Bánffy. Ismét jellemző *Sass Béla* akkori helyzetére. Azt mondja, hogy csak „magyarázatok után sikerült Kun Bertalannal a Debrecenben létrehozott konventi elnökségi ügykezelésre vonatkozó megállapodást elfogadtatni. A konventi egyházi elnök úr csak azt kívánta, hogy a jegyző kötelező meghallgatására vonatkozó kifejezés hagyassék ki és a feldolgozandó darabok megküldése alkalmával az esetleg általa szükségeseknek talált irányítások is megadhatók legyenek.“ „Így most már a dolog rendben van“ — fejezi be értesítését Bánffy. „Bizom a Nagytiszteleted tájékozottságában és tapintatában, hogy a püspök

úrral jól ki fogunk jönni.“ Ez utóbbi diplomatikus megjegyzésre pedig azért volt szükség, mert Kun Bertalan fenntartotta magának, hogy kevésbé fontos ügyeket maga közvetlenül intézzen el. Az ügykezelésre vonatkozó határozat, mely szerint a konvent és zsinat központi adminisztrációjának szálai a Sass Béla kezében, Debrecenben futottak össze, olv. konv. jkv. 1922. 24. sz.

Ime a kezdődő merész ívelésű szárnyalás a 37—38 éves fiatal, tetterős embernél. Ő ekkoriban lázas tevékenységet fejtett ki kerületén is, hol a jegyzőkönyveknek tekintélyes részét szerkesztette, de különösen a konventen, azok üléseinek előkészítésében, amit teljesen reábíztak. Kiemelkedő tárgy itt természetesen az 1904-iki zsinat előkészítése. Egyik legtevékenyebb munkásságot a Baksay elnöklete alatti lelkészválasztási albizottság fejtett ki Sass Béla előadóval. Emlékezetes marad ezen bizottság ki nyomtatott munkálatának (H.-Böszörmény, 1902), konventi tárgyalása 1902 november hó (39. sz. a.) Az albizottság többsége, aligha tévedünk, ha állítjuk, hogy Meczner Béla és Baksay hatására, a szabadlelkészválasztás mellett foglalt állást az egyházak osztályozásának és a lelkészek minősítésének eljítésével. Ezzel szemben állott az előadó külön véleménye az egyházak osztályozása és a minősítés fenntartásával. És időközileg az előadói különvélemény elfogadásával, azt némileg pótolva új indítvány érkezett. Az indítványt tevő gróf Tisza István akkori szalontai egyházmegyei gondnok, egy évre rá Magyarország miniszterelnöke volt. A konvent Sass Béla jegyző által összeállított sok tiszteletreméltó indok felsorolásával a minősítés mellett foglalt állást s a szakasz ilyen irányú átdolgozását kívánta. A zsinat-előkészítés fázisai közül még csak egyet, bizonyságául ekkori szerepe súlyának. Az ő indítványára utasított Kenesseyék adóügyi bizottsága, hogy a külön tervezett lelkészi nyugdíjintézet és fennálló lelkészi özvegy-árva gyámintézetünk egyesítésének elvi alap-

ján dolgozza ki a megfelelő törvényjavaslatot. (Konv. jkv 1903 június hó 62. sz.)

Mellőznöm kell azt a hatalmas mozgalmat, mely a konventi iskolaügyi és egyetemes tanügyi bizottságban azon bizottságok előadója majd alelnöke útján az állami prot. theol. fakultás, majd debreceni bölcsészeti fakultás és tanárképző, valamint a theologiai tanárok állami nyugdíjintézetbe felvétele, fizetés-rendezése stb. tekintetében már ekkor megindult s melyekben Sass Béla mindig szintén tettekkel tényező volt. Ezer felé tépett munkálkodása közben érte a tiszántúli bonyodalom, Zsigmond Sándor lemondása 1904. Egész sereg megüresedett tisztség ellátása jut feladatul Sass Bélának. Tagjává lesz a közös prot. bizottságnak, egyelőre neki kell átvenni a konventen az egyház-alkotmányi bizottság előadói tisztét és behelyettesítetik, mint főjegyző, a Tiszántúli egyházkerületi közgyűlésen. Azt hiszem, itt értük el életének csúcspontját. A „napba néző szárnyas Ikarus“ repülése itt hágott a legmagasabbra.

II. A delelőn.

(Az 1904-iki zsinat megnyitása. 48. XX. Szabad lelkészválasztás. Változások Tiszántúl, a kormányban. Egyéb zsinati tevékenység. A zsfntati törvények megerősítése. A férfimunka jutalma.)

Az 1904 november 10-re összehívott zsinat friss, újításokra hajló elemekkel bővülve ült össze, amilyen nemzeti és társadalmi megújulás vágya különben ekkor az egész ország közvéleményén erőt vett. Az óriási előkészületeket az előző konventek megtették, azok mind a Sass Béla kezén mentek keresztül. Ő olvassa fel az ünnepélyes megnyitás alkalmával a királyi kéziratot, a 64 ülésből 25-ön mint jegyző szerepelt s ő állította össze a zsinati jegyzőkönyvet. Ezenkívül tagja volt az egyeztető bizottságnak, mely

a sok indítvány figyelembevételével a törvények szövegét megállapította s ő adta ki a zsinat munkálatát : „Egyházi Törvények a magyarországi református egyházban“. Debrecen sz. kir. város könyvnyomdávalalata 8-adrét, 270 lap.

Az első novemberi ülésszagnak (összesen hét volt) kétségkívül legfontosabb tárgyalásai a 48. XX-al kapcsolatos adóügyi tárgyalások voltak. A konvent és közös protestáns bizottság felterjesztésére ugyanis Tisza miniszterelnök 1904-ben október hó 20-án válaszolt s ebben arra az elvi alapra helyezkedett, hogy adócsökkentés, lelkészi fizetésjavítás, sőt lelkészi nyugdíjintézet céljaira a kormány nem fog elzárkózni a segélyadástól s mivel a számítások megtétele céljából a jogszabályok megalkotására volt szükség, azért tárgyalta konventi előterjesztésre (1904 okt. hó 26.) elsősorban e kérdésekről a zsinat.

A lelkészválasztásról szóló törvények tárgyalása a második ülésszakra 1905 március—áprilisé maradt. Ekkorra a kerületek kivétel nélkül a korlátlan szabadválasztás mellett írtak fel. A március 28-i XXII-ik ülésen Sass Béla az egyházak osztályozása és a lelkészek minősítése alapján álló javaslatot terjeszt elő, melyet a zsinat Meczner Béla indítványára — többé-kevésbé egyeztek vele Baksay, Garzó Gyula, Antal Géza, Radácsy, mialatt Nagy Károly s dr. Bartók püspök erdélyrészi kiküldöttek minősítés melletti indítványt adnak be —, a zsinat a javaslatot a szabadválasztás alapján történő átdolgozás céljából visszaadja a bizottságnak. Az április 4-iki XXVIII. ülés előtt ugyancsak Sass Béla előterjesztésében már ilyen alakjában fekszik a javaslat. Ez aztán a XXIX. és XXX. üléseken április hó 5. és 6. napokon nyert végleges alakot. Mint érdekes indítványokat jegyzem itt fel jelenlegi lelkészválasztási törvényünk 19. §-ához az Antal Gáborét, ki a próbaszónoklatot helyben megengedhetőnek tartja ; a 28. §-hoz a Meczner Béláét, ki fehér lapokkal akart szavaztatni. Minden-

kor Sass Béla reflektál s a módosítások az ő hozzájárulása szerint fogadtatnak el.

Közben a második ülészak bezárása után nagy változások történtek. A Tiszántúli kerületben a főjegyzői állásra beadott 1905 májusi gyűlésen kihirdetett szavazatok eredménye szerint Sass Béla kapott 347 és Dicsőfi 415 szavazatot, tehát utóbbi 68 szótöbbséget nyert. Változást ez a kerület és konvent vezetésében eddig birt befolyása szempontjából nem jelentett s ez éppen mutatja Sass Béla lelki nagyságát. Bár egyházkerületi aljegyzői tisztéről lemond, a megnyilatkozó ragaszkodásnak enged (18. 19.), sőt újabb tisztséggel ruházzák fel (21.), a konventen pedig ügyvezető, ki néha egész jegyzőkönyveket vesz fel. Etekintetben jó szerencse volt, hogy gróf Degenfeldet az egyetemi központi bizottsági elnöki székben, mikor a bölcsészeti fakultás gyorsabb fejlesztése érdekében tett indítványának elhalasztása miatt lemondott (1905. 93. sz.), a novemberi gyűlésnek visszatartani sikerült. (321.) Gyökeresebb változások következnek el állami életünkben. Tisza 1905 júniusában távozik, utána báró Fejérváry kísérletezik egyideig a kormányzással, míg végre 1906 áprilisában megalakul a nagy koalíciós kormány Wekerle Sándor miniszterelnökkel és Apponyi kultuszminiszterrel.

Az oki és okozati egybefüggések láthatók és a további fejlődésnél szintén fogjuk azokat látni. Vegyünk elő először egyéb tárgyakat, persze mindig pusztán tárgyunkkal vonatkozásban. Sass a zsinaton előadójául szerepel a terjedelmes missziói jelentésnek, mely az ő határozati javaslata alapján intéztetett el, ellenben az egyházalkotmányi előadói tisztet átvette dr. Baksa Lajos. Azonban több helytálló korrekciója fogadtatott itt el, így, hogy pusztán egyet említsek, E. T. 27. §-ában a tanárookra és tanítókra vonatkozó pótlék, utóbbiakra, hogy ugyanannyian lehetnek a presbiteriumnak tagjai, ahányan vannak a lelkészek (968. sz. 4. p.) Megválasztatik az énekügyi-bizottság tagjává (970. sz.). Szóval, ha

egyebeket, melyeknek további működésére hatásuk későbbben látszik meg, nem akarok is itt ismétlés kikerülése céljából előrevenni, látszik Sass Bélának eme nagy alkotmányozó zsinatra gyakorolt, egyes pontoknál bátran mondható elhatározó befolyása. Legfeljebb még Kun Bertalan és báró Bánffy Dezső hozzá intézett pár fentmaradt levele nyújthatna jellemző pótléket, melyekből úgy az ülések rendezése körüli szerepe, valamint az elnökökkel való bizalmas viszonya kiviláglik. (Kun B. 1905 február 11., május 3.; 1906 febr. 21., szept. 27.; Bánffy 1906 február 18.)

A zsinat befejezte a maga munkálatait, az egyeztetett törvények az 1906 júniusi ötödik ülészből felterjesztettek az uralkodóhoz megerősítés végett. Wekerle azonban felterjesztés előtt bizonyos, kormány által kívánt módosítások eszközlése végett előzetesen visszaküldte azokat zsinatunkhoz. Jellemző, hogy Sass Béla szigorúan törvényes álláspontja itt szembekerült az elnökség és a zsinat álláspontjával, anélkül, hogy engedett volna. Szerinte az 1790. XXVI. t.-c. szerint a legfőbb felügyeleti jog egyedül a királyt illeti meg; a kormány eljárását, hogy a zsinat határozatait visszaküldte, aggályosnak találta s javasolja, hogy a zsinat feliratilag kérje a kormányt a zsinati törvények felterjesztésére. Az elnöki, illetve határozati javaslat elismeri a Sass ellenvéleményének törvényes álláspontját, de mégis az 1848. III. t.-c. 6. szakaszában megállapított alkotmányos felelős kormányzat elve alapján kéri a megjegyzések figyelembevételét s gyakorlati szempontok csakugyan ily irányú döntést eredményeztek. (1069. zsin. sz.) Az elvi kérdés eldöntése után persze az átdolgozásnak részéről sem volt semmi nehézsége.

Egy aktusát említsük még fel a zsinat királyi jóváhagyás tudomásulvétele végett összejött hetedik ülészből. Azt, amikor 1907 márc. 10-én Báró Bánffy Dezső elnök jelenti (1119. sz.), hogy Sass Bélának, a zsinat és konvent évek óta kiváló ügy-

buzgóságú jegyzőjének, ki ezen tisztét a legnagyobb odaadással és oly körültekintő figyelemmel végezte, amely legfelsőbb egyházi-kormányzatunkat és zsinati működésünket is jelentékenyen megkönnyítette“, Ő cs. és ap. kir. Felsége díjmentesen a III-ad osztályú vaskoronarendet adományozta. És aztán a zsinat lelkes tüntetése mellett tűzi fel a rend-jelvényét a kitüntetett férfiú mellére s adja át neki a vonatkozó okiratokat. Sass Béla férfi-munkájának jutalma volt ez.

III. Hazafelé.

(A konventi székház. — Konventi előadói állás. — Humanitárius munkásság. Az 1917-iki zsinat és az az utáni közállapotok. Bucsuztatók. — Zárszó.

Sass Béla életének harmadik korszakáról kell még rövid jellemzést adni. Az életének szintén delén álló Ravasz püspök egyik művének szép, bibliai címével jellemezhetném azt: „Hazafelé“. Az a hatalmas tetterő, mely egy évtized óta állott feltétlen szolgálatában egyetemes egyházunknak, mintha bizonyos fokig megtorpant volna. Semmi sem illusztrálhatná ezt jobban, mint a konventi ügykezelésben elkövetkezett rendszerváltozás.

Báró Bánffy konventi elnöknek kezdettől fogva kedvenc gondolata volt a budapesti központosítás. Ő és Degenfeld gróf voltak először meghívva, hogy a pesti református egyház Kálvin-téri telkén a Konvent központi épületének létesítésére vonatkozólag megegyezést létesítsenek. (Konventi jzkv 1905. nov. 19. sz.) Majd jöttek a koalíciós kormánytól kieszközölt nagy vívmányok. Apponyi 1907 májusában 1,000,000 korona segélyt juttatott a protestáns egyházaknak (okt. konv. jzkv 19. sz.) adócsökkenésre és 200,000 koronát a ref. közalapnak; sőt az előbbi összeget 1908 februárban (ápr. konv. jzkv 15.) 2.000,000 koronára emelte. A kapott pénz lehetővé tette a konventi központi épület léte-

sítését, melynek megfelelőleg kellett aztán az ügykezelés rendszerváltozását keresztülvinni.

Egy teljes ívet kitevő, hosszú levele Bánffy-nak Sass Bélához, maradt e tárgyra vonatkozólag. „Öt éve mult — írja 1907 július hó 31-én —, hogy mint a konvent világi elnöke, módomban van munkálkodását közvetlenül figyelemmel kísérni. Ez idő alatt arról győződtem meg, hogy Nagytiszteleted igazán odaadó és az ügyeket ismerő, semmi fáradságot nem kimélő közreműködése volt azon alap, melyen haladni lehetett. Jegyzői hatáskörben végzett munkálkodása tette lehetővé, hogy laza rendszerünk dacára úgy a Zsinat, valamint a Konvent ülésén fennakadás nélkül intézhettük ügyeinket.“ Majd fejtegetvén, hogy a háromféle központ, külön bizottsági levelezések állapota tovább nem maradhat fenn, folytatja: „az egységes és végleges szervezésre gondoltam én, midőn Nagytiszteleted előtt április hó 13-án a kérdést szóba hoztam. Ma is azon nézetben vagyok, hogy Nagytiszteleted erejére, buzgó, odaadó munkájára és az ügyeket behatóan ismerő tájékozottságára van szükség, hogy Konventünk egész közigazgatásának ügye egységesen, véglegesen és mindenekfelett sikerrel szervezhető legyen. Ezirányban már itt-ott bizalmasan puhatolóztam is és a központi helyiség tárgyában kiküldött bizottság erre a kérdésre nézve is teend javaslatot a Konventnek.“ Sass Béla, mint ahogy azt Bánffy e levélben kérte tőle, kétségkívül tett nála látogatást. Az októberi konvent azonban, bizonyosan az ő vonakodása folytán, dr. Baksa Lajost választotta életfogytiglan előadóvá (20., 36., 50.), ő pedig, hogy akadályul ne szolgáljon, a novemberi kerületi közgyűlésen összes konventi tisztségéről lemond, ami persze nem fogadtatott el (279.). Sőt a kerület éppen azért nem vette figyelembe a kerületi jegyzőségről történt ismételt lemondásait sem, mert a Konventen a teher nagyrésztől szabadult, míg végre az új rezsim alatt, mint újonnan megválasztott tanácsbíró (1909 jún. 34.) szabadulhatott attól meg

(1909 nov. 35.). Megpróbálta konventi jegyzői tisztjével is felhagyni. „Vela retrorsum dare cogor“, írja lemondó levelében (konv. jkv. 1908 ápr. 9. sz.). De mikor elévülhetetlen érdemeire hivatkozással kérték annak megtartását, kérésétől visszalép (1908 jún. 125.) s attól fogva haláláig teljesíti ezt a tisztét.

„Hazafelé.“ Ezt a megfigyelést az is bizonyítja, hogy Sass Béla élete munkásságának második felét a humanitarius célok felé fordulása jellemzi. E tekintetben csak vázlatosan, kerületünkkel vonatkozásban tehetek pár említést. A húszéves találkozásra 1906 szeptemberében összejött tanulótársak „Sass Béla és tanulótársai alapítványa“ címmel ösztöndíjat létesítettek (egyházker. jkv 1906 máj. 83. Am. sz. a.) a kollégium számára, melynek későbbi alapítólevele (egyházker. jkv 1911 61. At. 2.) 209-15 koronáról szól. Nagyon természetes, hogy ez az alapítvány későbbben teljesen megsemmisült és ha jelenleg mégis 125 P 93 fillér szerepel ilyen címen, az egyedül Sass Béla érdemének tudandó be. Hadd szolgáljon illusztrálásul itt egy másik, nagyhivatottságú alapítvány sorsa. Mondottam, hogy a debreczeni egyetem létesülésével kapcsolatos mozgalmak egész külön tanulmányt igényelnének. Láttuk azt is, hogy a tiszántúli egyházkerület a bölcsészeti kar kérdésében egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett (1905. tavaszi közgyűlés), mellyel szemben az 1905. nov. konventi ülés 20. szám alatt ezzel a bölcsészeti fakultással s tanárképzéssel kapcsolatban a protestáns egyetem tervezetét is elfogadta. A zsinat, iskolaügyi bizottságának meghallgatása után (1905 nov. 22.), kétségtelenül Degenfelddel történt megbeszélés alapján Sulyok István indítványára, Tisza István pótindítványára 1906 márc. 28-án, 1025. sz. alatt a debreczeni bölcsészeti fakultást állította előtérbe, melyhez járult volna az állami theol. fakultás vagy közös protestáns fakultás (1024. sz.). Ennek megfelelőleg tette meg intézkedését az áprilisi konvent, egy öttagú bizottságot küldvén ki (30. sz.), melynek elnökévé

gróf Degenfeld, előadójává pedig Sass Béla lett (47.). Ennek, a debreczeni bölcsészeti fakultás és tanárképző érdekében kiküldött ötös bizottságnak indítványa volt az 1907. áprilisi konventen (36. sz.), hogy a lefolyt bécsi békével kapcsolatos Bocskay-ünnepek jövedelméből állíttassék fel egy Bocskay-tanszék. Előzményei voltak ennek részint az országos ünnep megtartására, részint „Bocskay-alap“ létesítésére vonatkozó konventi (1904 jún. 18. sz., 1905. jún. 45. sz., majd 1906. ápr. 51. szám, mely alapon történtek meg a kerületi intézkedések pl. Tiszántúl 1906. nov. közgy. 258. sz.) és zsinati (1906. márc. 3. 1043. sz.) intézkedések. Közben felmerül a debreceni állami egyetem kérdése, Sass Béla meg 1911-ben igazgatótanácsai jegyzőségéről a kerületen lemond. Ezek a kérdések tehát itt kikapcsolandók. Ellenben kiemelem itt, hogy az ú. n. „Bocskay-alap“ Sass Béla előadónak a konventre 1912. áprilisban 148. sz. a. érkezett jelentése alapján, hol az alap története is tüzetesen megtalálható (v. ö. még dr. Balogh Ferenc „A debreceni református főiskola alapítványi törzskönyve“), abban az időben 19,441.18 aranykorona volt. (Az alapítólevél más összeget mutat, v. ö. Konv. jkv 1914 ápr. 59. sz.). És ennek a mindenesetre nagyon tekintélyes összegnek kollégiumi pénztári kimutatás szerint mai értéke 3 P és 10 fillér. Ime, így értékelhető tehát Sass Béla érdeme fenti tanulótársi alapítványnál, valamint az 1915 március hó 25-én a debreceni egyház számára 792.64 korona összeggel létesült Révész Bálint-alapnál, mely utolsó feljegyzése szerint 6.000,000 papírkoronával rendelkezett s manapság értéke 710 pengő, meg egy 1800 koronás elértéktelenedett földhitelintézeti jelzáloglevél; — végül a 113 P 73 fillért kitevő egyetemi, Sass Károly alapítványnál. A Debreceni Nőegylet körében nejevel együtt végzett, ismét új méltatást érdemlő humanitárius munkájára itt nem térhetek ki.

„Hazafelé“. Most már sokszor göröngyös utakon. Az 1917-ben megnyílt zsinat jegyzője, a reformáció

négyszázados ünnepének megülésére vonatkozó határozati javaslat előterjesztője, több bizottság tagja, dehát ki tudott volna már ekkor jövőre kihatót alkotni. Még talán az 1921. év szeptemberében tartott s általa jegyzőkönyvezett gyűlés 190. pontját említhetnék meg. Egy életen át küzdött a theol. tanároknak az országos tanári nyugdíjintézetbe felvételéért. Most felvétettek, persze papi éveiknek beszámítása nélkül... Azután... a zsinat legnevezetesebb tárgyai „napirendről levétel” kategóriájába kerültek. A közélet elposványosodott, a kerületek életét intézőbizottságok vezették, mely bizottságnak második korszakában Tiszántúl ő is tagjává lett. Még csak a konventen egyetemi theol. fakultásunk érdekében történt közbelépéseiről, pl. a theol. doktori szabályzatnál tesztek említést. Mert aztán... elment haza. Az új zsinaton már nem jelenhetett meg. Az 1928 áprilisi konventi ülésen Dókus Ernő elnök Degenfeld elnökkel együtt búcsúztatta. „Talán — mondja — nem fogunk a többiek iránti kegyelet és elismerés ellen véteni, ha különösebben is megemlékezem Sass Béláról, ki évek hosszú során át volt egyetemes konventünknek és országos zsinatunknak a szó igaz értelmében aranytollú főjegyzője, aki nagy tudásával, enciklopedikus ismereteivel, pontosságával, rendszeretével, mindenre kiterjedő figyelmével magát nemcsak hasznossá, hanem annyira pótolhatatlanná tette, hogy mindnyájunk tetterejének egyesítésére lesz szükségünk az ő tevékenységi körének méltó betöltésénél. Ő már életében emelt magának ércnél maradandóbb emléket egyházunk történetében”. (3.) S a tiszántúli püspöki búcsúztató így méltatja 1928 júniusában: „Közgyűlésünk a rendkívüli veszteségnek mély és még mindig sajtó átérzésével gyujtja meg kegyelete fáklyáját Sass Béla egyetemi ny. r. tanár és egyházkerületi tanácsbíró, konventi, zsinati jegyző áldott emlékezte előtt. A megboldogultban egyházkerületünk és egyetemes egyházunk a lankadatlan ügyszeretet és bámulatos kötelességteljesítés,

a kicsinyekben is nagyszerű hívség és a nagy teljesítményekben is szerénynek és puritánnak megmaradni tudó valódi magyar kálvinista férfijellem ritka példányképét látta, szerette, becsülte és siratja. Egyházkerületünk és kollégiumunk történetében közel négy évtizedes lelkeszképző munkálkodásával, az igazgatás, kormányzás, ügyvitel és bíraskodás terén kifejtett, emberileg tökéletesen pontos, felülmulhatatlan lelkiismeretes és abszolút mértékben megbízható munkálkodásával nemzedékeket kötelezett ki sem fejezhető hála s késő utókorok számára is tiszteltté és áldottá tette nevét.“

*

Mélyen tisztelt közönség! II. Rákóczi Ferenc érdemének jelszavát idézem: „Concurrunt ut alant.“ Egyházkerületünk és református theologiai fakultásunk közösen áldoztak itt most egy oltáron, hogy elhunyt egyházi nagy emberünk, theologiai karunk tagja kegyeletes emlékének lángját magasabbra szítsák. Beszéljenek az összeállított tények s beszéljenek a nagynevű bizonyágtevők, én külön jellemzést nem adok. Mienk volt ő elméjének minden gondolatával, szívének minden érzésével. Mint magasra szárnyaló ifjú itt kezdte e teremben pályáját s mint hazafelé térő vándor innen indult utolsó útjára. Emlékének itt kell élőnek maradni. De hiszen nem neki van szüksége mi reánk, hanem nekünk e sok földi salakkal terhelt földön az ő dicsőült szellemére. Mélységes hála érte, hogy ez gyászünnepélyünk iránti ily fényes érdeklődésben jutott kifejezésre. Érette, életéért érzett Isten iránti hálánk mutatója is ez. S csak ha ez így van, várhatjuk református egyházunk történelmének megújódását, református theol. fakultásunk egyházi és nemzeti hivatásának valósulását a kegyelem újabb és újabb képviselői útján. Ezek a gondolatok képezték megemlékezésünk célját s azok gyümölcsözővé lételeének fohászos kérésével zárom be ünnepelésünket.

DEPTO. DE ECONOMIA Y FINANZAS

13245 /1958